

UOT 78.01

S.M.Hacıyeva

baş müəllim

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
AZ 1000, Bakı ş., Üzeyir Hacıbəyli küçəsi, 68
e-mail: svetahaciyeva@hotmail.com

MUSIQİ MÜƏLLİMLƏRİNİN HAZIRLIĞINDA AZƏRBAYCAN LADLARININ TƏDRİSİNİN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ VƏ SADƏLƏŞDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ

Açar sözlər: lad nəzəriyyəsi, tədris, təkmilləşdirmə

Pedaqoji universitetlər üçün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kursunun məxsusi metodikasının və yeni proqramların işlənilib hazırlanmasına çoxdan ehtiyac duyulur. Bu kursun yığcam, daha sadələşdirilmiş variantı olmalıdır ki, burada iki prinsip gözlənilməlidir: zəruriyyətlilik və məqsədyönlülük.

С.М.Гаджиева

ПРОБЛЕМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И УПРОЩЕНИЯ ПРЕПОДАВАНИЯ АЗЕРБАЙДЖАНСКИХ ЛАДОВ В ПОДГОТОВКЕ УЧИТЕЛЕЙ МУЗЫКИ

Ключевые слова: ладовая теория, обучение, усовершенствование

Давно назрела необходимость разработки особой методики и новой программы по курсу «Основы азербайджанской народной музыки» для Педагогических университетов. Следует создать более упрощенный и сжатый вариант этого курса, при этом должны соблюдаться принципы необходимости и целенаправленности.

S.M.Hadjiyeva

PROBLEMS OF IMPROVING AND SIMPLIFYING THE TEACHING OF AZERBAIJAN IN THE TRAINING OF MUSIC TEACHERS

Key words: ladder theory, training, improvement

It has long been necessary to develop a special methodology and a new

program for the course “Fundamentals of Azerbaijani Folk Music” for pedagogical universities. A more simplified and concise version of this course should be created, while the principles of necessity and purpose should be observed.

Respublikamızda təhsil sahəsində aparılan islahatlar fundamental peşə hazırlığına, ixtisas üzrə zəruri bilik, bacarıq və vərdislərə malik olan müasir müəllimlərin hazırlığını tələb edir. Pedaqoji Universitetdə gələcəyin musiqi müəllimlərinin yetişdirilməsi işində «Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları» fənni mühüm yerlərdən birini tutur.

Universitetin musiqi müəllimliyi ixtisasını bitirən hər bir tələbə gələcəkdə ümumtəhsil məktəblərində işləyərkən, şifahi ənənəli Azərbaycan xalq musiqisi ilə uşaqları tanış etməli, bu musiqiyə sevgi hissələrini aşılmalıdır. Bunun üçün isə onun özü bu musiqini dərinlən bilməli, anlamalı və sevməlidir. Tələbələrdə xalq musiqisinə sevgi hissələrinin tərbiyəsi, mədəniyyətlərinin zənginləşməsi, bədii zövq və təfəkkürlərinin inkişafı, düşüncə və fikirlərinin düzgün istiqamətə yönəldilməsi, peşə bacarıqlarının formalaşdırılması, eləcə də Azərbaycan xalq musiqisinin nəzəri cəhətdən əsasları barəsində biliklərin toplanması və praktiki cəhətdən onu ifa etmək bacarığının əldə edilməsi – bütün bunlar ali məktəblərdə təhsil aldıkları dövrdə “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənnini vasitəsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan musiqi-pedaqoji təhsilinin qarşısında duran ciddi məsələlər hər fənnin, o cümlədən də tələbənin peşə fəaliyyətində əhəmiyyətli olan “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin təlim-tərbiyə potensialının üzə çıxarılması ən mühüm məsələlərdən biridir. Tələbələrdə milli musiqiyə sevgi, onun dərinlən dərk etmə və duyma, vətənpərvərlik və milli qürur hissələrinin aşılması məhz bu fənn vasitəsilə həyata keçirilir. Buna görə bu fənnin tədrisinin təkmilləşdirilməsi və ADPU tələbələri tərəfindən qavranılması üçün daha asan olması məsələləri bu fənni tədris edən müəllim, habelə tələbələrin özləri üçün də mühüm bir problemdir.

“Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənni Pedaqoji Universitetin “Musiqi və onun tədrisi metodikası” kafedrasında tədris olunan mürəkkəb fənlərdən biridir, hətta tam qətiyyətlə söyləmək olar ki, bu fənn Bakı Musiqi Akademiyasında da tədris olunan mürəkkəb fənlərdən hesab edilir. Bu da Azərbaycan xalq musiqisinin, onun lad sisteminin unikalılığı və rəngarəngliyi, lad-funksional sistemin mürəkkəbliyi ilə əlaqədardır.

Azərbaycan xalq musiqisinin bütün janrları üçün vahid bir sistem olan Azərbaycan lad-məqam sistemi mövcuddur. Buna görə “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin mənimsənilməsində şifahi ənənəli professional musiqi janrlarının lad nəzəriyyəsinin öyrədilməsi ilə yanaşı, tələbələrə muğamlar haqqında müəyyən biliklərin verilməsi də zəruridir. Bu isə kursun öyrənilməsinin mürəkkəbliyini şərtləndirən faktorlardan biridir.

Bu baxımdan “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin tədrisinin təkmilləşdirilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu sahədə prof. Rəna Məmmədovanın tədqiqatları təqdirə layiqdir. Belə ki, o hesab edir ki, bu fənn korrektə olunmalıdır. Sözsüz ki, Ü.Hacıbəyliyə məxsus lad konsepsiyası qorunub saxlanılmalıdır, lakin materialın qavranılmasının yeni sistemi qurulmalıdır.

“Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” əsərində ilk dəfə olaraq Ü.Hacıbəyli müəyyən etmişdir ki, Azərbaycan ladlarının səsdüzümü tetraxordların birləşməsindən qurulur. Azərbaycan ladlarının əmələ qəlmə qaydaları Hacıbəylinin lad sisteminin çox vacib hissəsidir. Burada Ü.Hacıbəyli ilk dəfə xalq musiqisini funksional əsasa, “karkasa oturdur” və Azərbaycan ladlarını funksionallıqla bağlayır. Bu əsəri Üzeyir bəyin bütün yaradıcılığının yekunu hesab etmək olar. Düşünürük ki, milli lad nəzəriyyəsinin müddəalarını elə Ü.Hacıbəylinin öz yaradıcılığının timsalında öyrənmək lazımdır. Çünki onun nəzəriyyəsi məhz təcrübədən yaranmışdı. Bəstəkar milli lad nəzəriyyəsinə addım-addım yaxınlaşmışdı. Xalq musiqisinin, şifahi ənənəli professional musiqinin ciddi qayda-qanunlarını, məhz lad əsasını öyrənən bəstəkarın musiqi təfəkkürü genişlənməmişdi. Xalq və şifahi ənənəli musiqinin əsasları onun öz musiqisinin əsaslarına çevrilmişdir. Bu da sonradan Azərbaycan musiqi elmi və bəstəkar yaradıcılığı üçün bünövrə olmuşdur.

Bu gün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənni həm BMA-da, həm pedaqoji ali məktəblərdə, həm də musiqi kolleclərində vahid proqram və dərslik əsasında tədris olunur ki, bu da zənnimizcə səmərəsiz yoldur. Buna görə hesab edirik ki, ümumtəhsil məktəblərində musiqi müəllimi olacaq tələbələr üçün fənnin proqram və dərslikləri aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsil konsepsiyası sənədi (milli kurikulum) və musiqi fənni üzrə kurikulumun tələbləri nəzərə alınmalıdır;
2. Pedaqoji ali məktəblər üçün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kursunun məqsəd və vəzifələri dəqiq müəyyənləşdirilməlidir;
3. Kursun zəruri və informatik materialları müəyyənləşdirilməlidir;
4. Kursun məzmununun və məzmun xətləri dəqiqləşdirilməlidir;
5. Tələbələrin həm musiqi müəllimi kimi ixtisaslaşması, həm də ümumi inkişafı təmin edilməlidir.

Musiqi şöbə tələbələrinin baza biliklərinin real səviyyəsini, onların nəzəri biliklərini genişləndirmək imkanlarını və onların gələcək peşə fəaliyyətlərinin xüsusiyyətlərini nəzərə alsaq, burada tədris olunan “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənni Musiqi Akademiyasında, Milli konservatoriyada tədris olunan eyni adlı fəndən müəyyən dərəcədə fərqlənməlidir. Müşahidələr göstərir ki, Pedaqoji Universitet tələbələri “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənnini çətin mənimsəyirlər. Bunun da səbələrindən biri fənnin akademik səviyyədə tədris olunmasıdır. Demək olar ki, burada, Bakı Musiqi Akademiyasında və Milli konservatoriyada istifadə olunan dərs vəsaitləri

eynidir. Halbuki, bu tədris müəssisələrinin məqsədləri eyni deyildir, demək ki, dərslər vəsaitləri və tədris səviyyəsi də eyni olmamalıdır. Düşünürük ki, Pedaqoji Universitetlər üçün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” kursunun məxsusi metodikasının işlənilib hazırlanmasına çoxdan ehtiyac duyulur. Bu kursun yığcam, daha sadələşdirilmiş variantı olmalıdır ki, burada iki prinsip gözlənilməlidir: zəruriyyətlilik və məqsədyönlülük.

ADPU-nun balalavr pilləsi üçün tərtib etdiyimiz və Təhsil Nazirliyinin qırfını almış “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin proqram-kurikulumunu açıb baxsaq, görürük ki, burada imtahan tələbləri aydın şəkildə verilmişdir və aşağıdakılardan ibarətdir:

- fənnin nəzəri suallarına cavab vermək;
- verilən ladları fortepianoda qurmaq;
- verilən xalq musiqisi nümunələrini fortepianoda ifa etmək, lad əsasını təyin etmək və təhlilini aparmaq;
- eşitmə yolu ilə xalq musiqi nümunələrini təyin etmək.

Hesab edirik ki, burada tələblər daha konkret və yığcam verilməlidir. Belə ki, biletin iki sualı fənnin nəzəri cəhətdən açıqlanması, üçüncü sualı istənilən notdan ladların səs düzümlərinin qurulması və kadensiyalarının ifası, dördüncü sual – rənglərin ifası, beşinci sualda isə eşitmə yolu ilə xalq musiqi nümunələrinin təyini və təhlilinə yer verilməlidir. Hesab edirik ki, xalq musiqisi nümunələrinin (burada təsniflər, xalq mahnı və rəqsləri nəzərdə tutulur) fortepianoda ifası gərək deyil. Bu cür yanaşma tamamilə doğrudur, çünki tələblər artıq yüklənmədən zəruri biliklərə yiyələnmə bilirlər.

“Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” proqram-kurikulumunda bu fənnin məzmun xəttləri göstərilmişdir. Burada yeddi məzmun xətti var, onlardan ikisi mühazirə mövzularını, digər beşi isə seminar məşğələni əhatə edir.

Tədris planına uyğun tədris olunan birinci mövzu “Azərbaycan xalq musiqisinin janrları” adlanır və belə də qalmalıdır. İkinci mövzu “Azərbaycan xalq musiqisində əsas cəhətlər” adlanır. Bu mövzunu başqa cür də adlandırmaq olardı, məsələn, “Azərbaycan xalq musiqisinin lad xüsusiyyətləri”. Mövzunu çox aydın, konkret və yığcam şəkildə tələblərə təqdim etmək olar. Tədris planına uyğun tədris olunan üçüncü mühazirə mövzusu “Əsas ladların səs sıralarının qurulma qaydaları”, dördüncü mövzu isə “Azərbaycan ladlarının əmələgəlmə qaydaları” adlanır. Bu iki mövzunu birləşdirib, başqa cür adlandırmaq da olar, məsələn, “Tetraxordların birləşməsi üsulları”. Ladların quruluşu barəsində məlumat aldıqda da tələbləri artıq informasiya ilə yükləmək gərək deyil. Məsələn, hər bir ladin pillələrinin funksiyaları barəsində məlumat, düşünürük ki, gələcəyin musiqi müəllimləri üçün o qədər də zəruri məlumat deyil, özü də bu funksiyalar müxtəlif ladda eyni deyil. Məsələn, III pillə Rast ladında aşağı aparıcı ton, Şur ladında əsas ton, Segah ladında isə heç bir funksiya daşımır və s. Buna görə də çox qarışıq informasiya bolluğu yaranır.

Fikrimizcə, bunları yalnız xalq musiqisi tələbələri və nəzəriyyəçilər dərindən öyrənməlidirlər ki, bunların ixtisası üçün bu biliklər vacibdir. Digər alətlərdə və ümumtəhsil məktəbləri üçün musiqi müəllimi kimi təhsil alan tələbələr üçün isə bu artıq informasiyadır. Buna görə, düşünürük ki, fənnin proqramı yenidən işlənilməlidir və çox mürəkkəb mövzular buradan çıxarılmalıdır.

Tələbələr öz istəyi ilə müstəqil olaraq əlavə məlumatı toplaya bilərlər. Təcrübə göstərir ki, istənilən mövzu iki səviyyədə şərh oluna bilər. Birinci səviyyədə tələbələrin gələcək əmək fəaliyyəti üçün ən zəruri materiallar müəyyən edilib, mənimsənilir. İkinci səviyyədə isə həmin mövzunun əlavə materialları müəyyən edilir və informatik xarakter daşıyır.

Tədris planında beşinci mühazirə mövzusu üç lad – Rast, Şur və Segah barəsində məlumatın verilməsinə həsr edilib. Bu ladlar xalis kvarta quruluşlu olduğu üçün bir mühazirə çərçivəsində birləşdirilmişdir. Lakin burada verilən məlumatın həcmi çox böyükdür. Hesab edirik ki, bu məlumatı iki mühazirəyə bölmək daha məqsədəuyğun olar. Altıncı və yeddinci mövzular olduğu kimi qala bilər, yəni xalis kvinta quruluşlu “Şüştər” və “Çahargah” ladlarının və kiçik və böyük seksta quruluşlu “Bayatı-şiraz” və “Humayun” ladlarının quruluşu barəsində məlumatların verilməsi və öyrənilməsi.

Yuxarıda dediklərimiz mühazirə mövzularının təkmilləşdirilməsinə aiddir. Lakin düşünsək ki, 60-saatlıq fənn kursundan cəmi 15 saat mühazirə, 45 saatı isə seminar məşğələsi formasında keçirilir, burada məşğələ mövzularının da optimallaşdırılması, orada keçiləcək materialının sadələşdirilməsi zəruriyyəti ortaya çıxır. Fənnin proqram-kurikulumunda üçüncü məzmun xətti kimi “Yeddi əsas və əlavə ladların təcrübə mənimsənilməsi” göstərilmişdir. Bu məzmun xətti yuxarıdakılardan fərqli olaraq laborator məşğələ formasında keçirilir. Burada bircə kiçik düzəliş etməyə ehtiyac var. Düşünürük ki, əlavə ladların öyrənilməsi tələbələr üçün artıq yüküdür və zəruri deyil. Bunların araşdırılmasını tələbələrə məlumat şəklində müstəqil işlərdə tapşırmaq olar.

Proqram-kurikulimda dördüncü məzmun xətti kimi “Azərbaycan ladlarına əsaslanan xalq musiqi nümunələrinin dinlənilməsi, ifası və təhlili” verilir. Burada müxtəlif laddarda rənglərin təcrübə mənimsənilməsi həyata keçirilir. Fikrimizcə, rənglərdə yalnız “maye” şöbəsi əzbər çalınmalıdır, digər şöbələr isə notun üzündən ifadəli şəkildə çalınmalıdır. Digər xalq musiqi nümunələri isə (mahnı, rəqs, təsnif) dinlənilməli və təhlil olunmalıdır, onların fortepianoda ifası artıqdır. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, bunların fortepianoda ifasını sərbəst mövzu şəklində tələbələrə vermək və imtahan suallarına salmamaq lazımdır. Həmçinin “Xalq musiqi nümunələrinin lad əsasını eşitmə yolu ilə təyin olunması” adlanan altıncı məzmun xəttinə uyğun olaraq bunları sluxa təyin etmək zəruridir. Burada xalq mahnı, təsnif və rəqslərin dinlənilməsi, onların hansı lada mənsub olduqları məsələlərinin araşdırılması (kadanlar vasitəsilə) həyata keçirilməlidir.

“Azərbaycan şifahi klassik musiqi nümunələrinin dinlənməsi, ifası və təhlili” adlanan beşinci məzmun xəttində də kiçik düzəlişə ehtiyac var. Şifahi klassik musiqi nümunələri dedikdə biz muğamları, zərbi muğamları və şikəstələri nəzərdə tuturuq. Sözsüz ki, tələbələrə muğamlarımız barəsində həm şifahi məlumat verilməlidir, həm də muğamlar yüksək səviyyəli ifalarda dinlənməlidir (CD disklər və ya İnternet vasitəsilə), tələbələr onları bir-birindən fərqləndirməyi bacarmalıdır. Lakin fortepianoda muğamların ifası çox mürəkkəbdir və xüsusi hazırlıq tələb edir. Fikrimizcə, bu məzmun xəttində “ifası” sözü “eşitmə yolu ilə təyini” ifadəsi ilə əvəz olunması daha məqsədəuyğun olardı.

“Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin proqram-kurikulumunda sonuncu məzmun xətti kimi “Yeddi əsas ladda melodiya bəstələmə nəzəriyyəsi” göstərilmişdir. Düşünürük ki, musiqi müəllimliyi ixtisasında təhsil alan tələbələr üçün bu məzmun xətti tamamilə gərəksizdir. Bu mövzunu da xüsusi istedadı olan tələbələrə müstəqil çalışma üçün təklif etmək olar. Bunun əvəzində isə Azərbaycan bəstəkarlarının müxtəlif əsərlərinin lad əsasının araşdırılması, təhlili və sluxa təyin edilməsini daha məqsədəuyğun hesab edirik.

Gördüyünüz kimi, ADPU-nun “Musiqi müəllimliyi” ixtisası üzrə təhsil alan tələbələr üçün “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin tədrisinin təkmilləşdirilməsi və sadələşdirilməsi, proqramının yenidən işlənilməsi zəruriyyəti vardır və bunun həyata keçirilməsi mütləq olmalıdır.

ƏDƏBİYYAT

1. S.Hacıyeva. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları” fənninin kurikulumu. Bakı, ADPU, 2015
2. Ü.Hacıbəyli. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları”, Bakı, 1985
3. R.Məmmədova. “Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları fənninin tədrisinə dair”, Bakı, 2006, “Musiqi dünyası” jur. №1-2
4. M.İsmayılov. “Azərbaycan xalq musiqisinin janrları”, B., 1984
5. R.Zöhrabov. “Azərbaycan muğamları”, Bakı, 2013

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 08.08.2018

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 12.10.2018

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 27.12.2018

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Firəngiz Hidayətova

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.